

Dobszay László

GONDOLKODÓ

füzetek

MIT ADHATUNK EURÓPÁNAK? (1)
DELACROIX NAPLÓJÁBÓL
EGY ERKÖLCSTAN VÁZLATA

JEGYZETEK A LITURGIÁRÓL:

- 61. Az Egyetemes Könyörgések
  - 62. Térrendezés Gödöllőn
-

31. szám

2005. szeptember

Gondolkodó Füzetek

Kézirat gyanánt – Felelős kiadó: Dobszay László

Készült az MTA-TKI – LFZE egyházzenei kutatócsoportjában

1. füzet: A keresztény értelmiségi (I). – Jegyzetek a liturgiáról: 1. Igazság és érthetőség. – 2. Hogyan imádkozzuk a 118. zsoltárt?

2. füzet: A keresztény értelmiségi (II). – Jegyzetek a liturgiáról: 3. Az éneklőszék. – 4. A liturgikus stílus szétesése. – Aquinói Szent Tamás a hit megvalósásáról

3. füzet: A keresztény értelmiségi (III). – Jegyzetek a liturgiáról: 5. A liturgikus homília formája. – 6. Benedictus Dominus Deus Israel. – Szent Ágoston beszéde az újonnan megkereszettekhez

4. füzet: A karácsonyi virrasztó zsoltosma. – Jegyzetek a liturgiáról: 7. A karácsonyi nagyéneklés. – 8. Az 50. zsoltár utolsó versei. – Melléklet: Az esztergomi zsoltosma karácsonyi matutinuma

5. füzet: A szövegértésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 9. Énekek a szentekről. – 10. Sajnálom...

6. füzet: Szövegalkotás és szövegértés – egyházi környezetben. – Jegyzetek a liturgiáról: 11. Gyertyák az oltáron. – 12. Ordo Cantus Missae

7. füzet: A húsvét heti „dicsőséges vesperás”. – Jegyzetek a liturgiáról: 13. A liturgia drámaisága. – 14. Változatosság?

8. füzet: Mi a magyar a zenében? – Hit, remény, szeretet – Jegyzetek a liturgiáról: 15. A pazarló liturgia. – 16. „Búgó kürtök”?

9. füzet: Szemben a feladattal – Kommentár a nagypénteki „Adoratio Crucis”-hoz (Aquinói Szent Tamás: Vajon helyes-e Krisztus keresztségét imádó tisztelettel illetni?) – Jegyzetek a liturgiáról: 17. A Máté-passió. – 18. Húsvéti népénekeinkről

10. füzet: Az orációk fordítása (Mezey László szellemi hagyatékából) – A gyermekkori emlékek (Raissa Maritain írásából) – „Jön a vihar...” – Az úrnapi vesperás Magnificat-antifónája (az Isztambuli Antifonáléból) – Jegyzetek a liturgiáról: 19. Egy mennybemeneteli prédikáció margójára – 20. Aquinói Szent Tamás arról, hogy miért lett Krisztus mennybemenetele a mi üdvösségünknek oka

11. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (1) Vajon ugyanaz-e a béke, mint az egyetértés? – A számítógép: a szellemi munka ellensége és barátja – Jegyzetek a liturgiáról: 21. A sequentia - és a liturgia misztikus jellege. 22. A dalosított zsoltár-recitáció

12. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (2) Vajon mindenki kívánja-e a békét? Vajon a béke a szeretet sajátos kihatása-e? – Mi a tudomány? Ki a tudós? (I) – Jegyzetek a liturgiáról: 23. Halottak napja. 24. Mondatrend – a mondat rendje.

(A jegyzékek folytatása a hátoldalon)

Mit adhatunk Európának? (1)

A köztársasági elnök augusztus 20-i beszédében arra figyelmeztette hallgatóit, hogy „ne úgy tekintsenek az Európai Unióra, mint egy távoli hatalomra, ahol jól-rosszul megértik a problémáinkat, aztán, ha szerencsénk van, javunkra döntenek és támogatást adnak”. Továbbá: „Miért kellene nekünk nemzetközi kérdésekben mindig csak alkalmazkodni, mintát követni? Tanuljuk meg István királytól, hogy képesek vagyunk önálló hozzájárulásra, önálló teljesítményre Európa és a világ dolgaiban.” Később kiderül, hogy ő elsősorban „saját kezdeményezésekre” gondolt, mégpedig a határon túli magyarok ügyéből kiindulva végső soron olyan kívánságokra, melyek elsősorban a mi bajainkban adnak támogatást.

Voltak azonban az elmúlt év alatt, akik a cselekvő részvétel ügyét Európában másik nézőpontból (is) sürgették: Tudunk-e valamit *adni* Európának? Mit tudunk felajánlani a népek közösségének abból, ami a mienk? Egyébként azzal, amit adni tudunk, emelkedik tekintélyünk, kedveltségünk, s több alapunk van kérni is, amikor arra van szükség, mint ha mindig koldus rokonként sírdogálnánk, vagy erőszakos rokonként követelőznénk.

Kiinduló pontunk kétféle lehet. Vagy kérdezhetjük: van-e olyan valamink, ami Európa más országaiban hiányzik, helyesebben: amit gyarapíthatunk, vagy amire felhívhatjuk a figyelmet. Vagy kérdezhetjük: mi az, amit szeretnek a hozzánk jövők, mi az, ami miatt szeretik, akik szeretik, országunkat, mit keresnek itt a visszajárók? Tudom, hogy akikkel én kapcsolatban vagyok, nem az „átlagpolgárok” közül valók, jórészt magasabb értelmiségiek. De ez még nem jelenti, hogy véleményük elhanyagolható. Egyrészt ők tudatosabban élnek, ösztönös jó és rossz érzéseiket meg is tudják fogalmazni. Másrészt hosszú távon ők nagyobb befolyással vannak saját társadalmuk közgondolkodására, mint az a bizonyos átlagpolgár, „üzenetünk” Európának elsősorban rajtuk keresztül jut el a címzetthez.

Még egy: mindezek az átadható értékek ma veszélyben vannak, sőt ki kell mondanunk: éppen az európai (és amerikai) trendek miatt vannak veszélyben. A „haladás” eszméje nálunk magával sodorhat olyan

értékeket is, melyeket Európa is újra fel fog fedezni magának. És azzal, hogy mi az ellentétes hatások között is ragaszkodunk hozzájuk, de nem csak szóban, hosszabb távon szolgálatot tehetünk Európának. Ebben az értelemben: mit adhatunk Európának?

Most sorra veszek néhány ilyen értéket, az utolsó fejezetben pedig megpróbálom egy összefoglaló formulába sűríteni.

1

Mindenekelőtt: **kultúra**, e legfőbb exportcikkünk. Méghozzá három dimenzióban: 1) a magyarországi kultúra termése, produktumai, 2) viszonyunk a kultúrához, 3) a kultúra fogalma.

1) A kulturális termés: a múlt és jelen magyar festészete, iparművészete, építészete, zenéje, zenei előadóművészete, színháza és bábszínháza, sőt lassanként (a jó fordítások és a jobb könyvkiadás révén) nagyszerű irodalma is megjelenik, megjelenhet Európa színpadán, s ott intenzitásával is, sajátos ízével is elismerést arat. Jó lenne ennek tudatában lenni, és minél többet tenni e kultúra virágzásáért és megmutatásáért.

2) De sajátos érték a kultúrához való viszonyunk is. Már a szocializmus éveiben azzal büszkélkedtünk, hogy az embereket, a társadalom egészét jobban érdekli a kultúra (a könyv, az újság, a hangverseny, a színház), mint sok nyugati országban. A kultúra nálunk beszédtema, s volt egy olyan erős középréteg, mely meglehetősen gyakorisággal élt vele. Fiatal koromban a Károlyi kerti hangversenyek alkalmával fiatalok tömegei lógtak a kert kerítésén, hogy ingyen hallgassák Mozartot; emlékszem, az első Bartók-verseny idején le kellett zárni a Király utca környékét, annyi volt a nagyrészt fiatal érdeklődő. Jelentős protekció kellett ahhoz a 60-es években, hogy a zeneiskolába bejussanak a kisgyermek. Ennek persze előzménye is volt: a korábban Kodály által műveletlennek tartott magyar közönség a két világháború között „kitermelt” magából egy elég jelentős méretű csoportot, köztük fiatalokét is, akik becsülték és fogyasztották a kultúrát. Nincsenek illúzióim, a sarki közért-pénztárosok többsége nem olvasott Thomas Mannt. De mindenki úgy tudta, hogy a kultúra nemes, értékes dolog, ami után

törekedni kell vagy legalábbis kellene. Ebben közmegegyezés volt a hivatalos ideológia, a társadalom, az iskola, az egyház között.

3) S még egy fontos szempont: mit nevezünk kultúrának. Napjainkban a „kultúra” egyre inkább egy tevékenységi formát akar jelölni. Kultúra: festéket vinni a felületre, hangrezgéseket kelteni, betűket nyomtatni a papírra. Minden, ami ebből áll, besorolódik a kultúra címszava alá. Bár kétségtelen, hogy a határok nem élesek, a klasszikus kultúra-fogalom inkább tartalmi megjelölésű volt. Nincs itt hely részletezni, de két dolog mindenképpen eszembe jut róla:

A kultúra munkát, művelődést jelent. „Az elődök kultúrája egykettőre elpárolog, ha minden nemzedék újra meg újra meg nem szerzi magának... csak úgy száll belénk, úgy él meg bennünk, ha munkával szántjuk fel lelkünket alája.” (Kodály) Ilyen értelemben: a „pop-kultúra”, az „alternatív kultúra” fából vaskarika.

Kultúra az, ami az embert emberségében emeli, nemesíti, tisztítja. (A 'katarzis' szó nem élményt jelent, hanem megtisztulást.) A zene (*hozzáteszem: minden kultúra*) rendeltetése: belső világunk jobb megismerése, felvirágozása és kiteljesedése... A jó zenének feltétlenül van általános embernevelő hatása, mert sugárzik belőle a felelősségérzet, az erkölcsi komolyság.” (Kodály) A szórakozás (anélkül, hogy jogosságát kétségbe vonnám), nem tartozik a kultúrához, mert oldja belső erőinket, nem pedig összefogja. (Persze használhatjuk a szót így is: kulturált szórakozás, sportkultúra, de ilyenkor a 'kultúra' szót nem sajátos értelmében vesszük.)

Ezt a kultúrát és kultúra-felfogást képviselni, megjeleníteni, elérhetővé tenni Európa számára is: *ezt* bizonynyal adhatnánk Európának. Válaszúton vagyunk: a kultúrát világszerte elsodorni látszik a profit és a szórakozás. Európa régi önmagáról elfeledkezve e tekintetben olyan mintát ad, mely hazánkban is kikezdi kulturális magatartásunkat. A kérdés: feladjuk-e, amit tudunk, vagy éppen azt ajándékozzuk Európának.

(A következő számban: 2. a magyar iskola)

Delacroix naplójából

Nem a fogalmazás gyötrelmét akarom megtakarítani magamnak, amikor a nagy francia romantikus festő, Delacroix naplójából idézek részleteket. Hetekig válogattam olvasóimnak, s úgy gondolom, adok vele bőven gondolkodnivalót.

...Elmondtam neki, hogy „Orpheus”-omhoz nekem is fákat kell festenem. Azt tanácsolta, hogy nyugodtan menjek neki a dolognak, és bízzam rá magamat arra, ami majd kikerekedik belőle. Ő is többnyire így dolgozik. Nem tudja elhinni, hogy végtelen fáradtsággal valami szépet lehet alkotni. Tizián, Raffael, Rubens, stb. könnyen dolgoztak. Valamennyien csak azt csinálták, amit tudtak. Csak éppen a regiszterük volt nagyobb, mint másoké, akik például csak tájat, vagy virágot festenek. A munkának ezen a könnyűségén túl aztán még éppen elég elvégzeni való akad, amiből nem vonhatja ki magát az ember. Corot sokat csiszol a munkáin. Új ötletei támadnak, és munka közben egyre gazdagodik a munka. Ez a helyes módszer.

*

A zseni legfőbb tevékenysége: az elrendezés, az összeillesztés, az összefüggések helyesebb és átfogóbb meglátása.

*

Mennyezet-tervet nézegetve, mely csak tegnap óta tetszik nekem, amióta az eget pasztellel átdolgoztam, megállapítottam, hogy a jó kép, mint ahogyan a jó étel is, ugyanazokból a tényezőkből áll, mint a rossz: minden a művészen múlik. Hány pompás alkotás nem volna semmi a cseppnyi só nélkül, amelyet a nagy szakács tett bele. Ennek a meghatározhatatlan valaminek a hatalma Rubensnél bámulatos: az, amit az ő temperamentuma – a „vis poetica” – tesz a képhez, anélkül, hogy tulajdonképpen megváltoztatná, egészen csodálatos. Ez ugyanaz, mint az irodalmi stílusban a fordulat; minden a forma, a tárgy ehhez képest nem sokat jelent. Az „új” mindig nagyon régi, szinte azt mondhatnánk, hogy mindig ez a legrégebb az egészben.

*

Ha egy része Chopin műveinek, akit a szenvedések már hosszú idővel halála előtt megtörtek, nagyon népszerű is, mégis fel kell tennünk, hogy az utókor kevésbé frivol és könnyed módon fogja őt megítélni, mint saját kora. Mindenki, aki ezután a zene történetével fog foglalkozni, hozzá fogja segíteni a maga jogaihoz a melódiának ezt a kiváltságos zsenijét, aki a zenei harmónia szövetét annyi szerencsés és csodálatos ötlettel gazdagította, és akinek terület-hódításait sokkal magasabbra fogják értékelni, mint sok olyan terjedelmes zenei alkotást, amelyet estéről estére hatalmas, sokszínű zenekarok játszanak, és amelyet a primadonnák egész légiója énekel. Amikor ez a komponista a zongorára korlátozta magát, véleményem szerint a művész egyik legfontosabb tulajdonságáról tett tanúságot: arról, hogy helyesen fel tudta ismerni azt a formát, melyben tehetsége tündökölhét. És mégis, ez a felismerése, melyet mi a legnagyobb mértékben javára írunk, sokat ártott hírnevének.

*

Azok az írók, akiknek vannak gondolataik, de nem tudják elrendezni azokat, a barbár vezérekhez hasonlatosak, akik perzsa és hun hordákat tereltek a csatatérre. Ezek vaktában össze-vissza vagdalkoztak, minden rend és egységes erőfeszítés nélkül, tehát siker nélkül is. Éppenúgy lehet rossz író az is, akinek vannak gondolatai, mint az, akinek semmi sem jut az eszébe.

*

Nem szabad abbahagyni a munkát! Ezért végez az idő s természet, egyszóval minden, ami lassan és megszakítás nélkül dolgozik, olyan szép munkát. Mi, akik csak időközönként dolgozunk, sohasem szőjük végig ugyanazt a fonalat. Én elutazásom előtt Delacroix úr tizenöt nappal ezelőtti munkáját végeztem el, most el fogom végezni Delacroix úr mai munkáját. Újra össze kell fűznöm a szálát, és a szövés vagy durvább lesz, vagy finomabb...

*

Mondtam Andrieu-nek, hogy úgy válik mesterré az ember, ha annyi türelmet fordít a dolgokra, amennyit azok megkövetelnek. A fiatalember mindent elronthat, ha csak úgy találomra veti magát rá a vászonra.

*

Az ember tegye azt, amit éppen megtehet. Ne tegyünk erőszakot a természetén, és örüljünk annak, amit meghagy nekünk. Ne hajszojunk állandóan az elismerést, amit úgyis elfúj a szél, de élvezzük magát a munkát, és azokat a remek órákat, amelyekkel utána a pihenés édes érzése ajándékoz meg bennünket; ezt csak az egészséges fáradtsággal lehet megvásárolni, és ez óvja meg a lélek egészségét, amely kihat a test egészségére is, és nem engedi, hogy az évek lerakódó rozsdája eltompítsa az ember nemesebb érzéseit.

*

'Ex professo' értekezni a művészetről, módszeresen tárgyalni, osztályozni, rendszereket felállítani, kategorikusan oktatni: mindez téves dolog, ostobaság, elpazarolt idő. A legügyesebb ember is csak azt teheti meg másokért, amit önmagáért tehet, vagyis jegyzeteket készíthet, megfigyelheti azokat az érdekes tárgyakat, amelyeket a természet éppen eléje tár. Az ilyen ember szempontjai minden pillanatban változnak. A nézetek is szükségszerűen megváltoznak. Az ember sohasem ismerhet ahhoz eléggé alaposan egy nagy mestert, hogy abszolút és végleges módon tudjon beszélni róla.

*

Mindig el kell rontani egy kissé a képet, hogy az ember befejezhesse. Az utolsó ecsetvonások, amelyeknek az a céljuk, hogy bizonyos egységbe simítsák össze a különböző részleteket, ártanak a kép üdeségének. Hogy a közönség elé léphessen a festő, ki kell küszöbölnie a képnek azokat a szerencsés hanyagságait, melyeket a legszenvédélyesebben szeret.

*

Jean-Jacques joggal mondja, hogy aki börtönben ül, az jobban tudja a szabadságot jellemezni, és egy szép tájat jobban tud leírni az, aki komor nagyvárosban él, és az eget csak egy padlásablakon, vagy a kéményen keresztül láthatja. A természet ölen, erdők és mezők közepette lehet talán hű, de nem lehet harmonikus képet festeni. Mikor Courbet „Fürdőző nő”-jének hátterét festette, ezt egy vázlatáról másolta le, amelyet a festőállványa mellett láttam.

*

Semmi sem tudja az uralkodó előítéleteket legyőzni. Mikor a Lebrun és David közötti nemzedéket Rómába küldték, akkor Guido Reni tanulmányozását ajánlották nekik. Most abban látják a „szépséget”, hogy a régi freskók technikáját utánozzák, de ennek is csak az akadémikus részét. Ezek az egymással szöges ellentétben álló módszerek csak egyben hasonlítanak, abban, ami minden iskolák örök jelszava marad: ennek vagy annak az iskolának technikáját kell utánozni. A természetet és benyomásait olyan eszközök segítségével kifejezni, amiket a maga képzeletőrlőjéből merít, és a maga temperamentuma szerint alkalmaz a művész: ez valami elérhetetlen álmokép, amihez sem a római díj, sem az akadémikus frakk nem segít hozzá.

*

Mesterművek nélkül nem lehet valaki nagy művész. De azért azt, aki életében egyetlen ilyen művet alkotott, még nem lehet nagy művésznek nevezni. Az efféle mesterművek rendszerint az ifjúság alkotásai. A vérnek és a szellemnek bizonyos koraérett ereje és hevülete néha csodálatosan szép dolgokat hoz létre. De hogy valakit a nagyok közé számíthassanak, ahhoz neki az első műveivel felkeltett bizalmat az érett kornak, az igazi erő korának alkotásaival is ki kell érdemelnie. És ez így is szokott lenni, ha igazán nagy tehetségről van szó.

A csillogó tehetségek sohasem alkotnak mesterműveket. Megjelenésük pillanatában, divat-okokból, vagy mert éppen a kellő pillanatban bukkantak fel, műveiket mesterműveknek kiáltották ki, mialatt a finomság és mélység igazi mesterművei észrevétlenül tűntek el a tömegben, vagy a kritika keserű támadásaiban volt részük, akár látszólagos idegenszerűségük miatt, akár azért, mert a pillanatnyi korszellemtől távol estek. Csak aztán, később fedezik fel s méltányolják őket érdemük szerint, mikor azok a divatos formák, amelyek az egykor oly nevezetes, felszínes csillogású műveket sikerhez segítették, már feledésbe mentek. Az emberi szellem nagy alkotásai, előbb vagy utóbb, rendszerint minden területen érvényesülnek. Ez – túl az üldözéseken, melyeknek az érték csaknem mindig ki van téve –, eggyel több érv a lélek halhatatlansága mellett.

*

Azt az időt, amelybe egy hangverseny meghallgatása kerül, sohasem szabad elveszettnek tekinteni, ha csak egyetlen jó mű kerül is előadásra.

Ez a legjobb tápláléka a léleknek. Az, hogy fel kell öltözni, és le kell vetkőzni, de még az is, hogy esetleg fontos dolgokban hátráltatja az embert, csak még értékesebbé teszi az élvezetet. Ünnepestes keretben, olyan emberek között ülünk, akikkel a közös élvezet az érzelmek és benyomások közösségében hangol össze, mindez, de még az unalom is, melyet közben némely zeneművel vagy művésszel szemben érzünk, felfokozza, anélkül, hogy észrevennők, egy igaz szép mű hatását. Ha ezt a szép szimfóniát most a műtermemben játszották volna el, talán nem gyakorolt volna rám ilyen maradandó hatást.

*

Délután elkísértem Chopin sétájára. Noha fáradt voltam, örültem, hogy valahogyan hasznára lehetek. Napközben zenéről beszélgettünk, és ez felfrissítette. Azt kérdeztem tőle, hogy mi tulajdonképpen a zene logikája? Elmagyarázta a harmónia és az ellenpont fogalmát, azt, hogy a zene tiszta logikája a fuga, és hogy a fugát megérteni annyi, mint a zene egész értelmi és logikai lényegét megérteni. Arra gondoltam, hogy milyen boldog lennék, ha mindazt megtanulhatnám, ami a közönséges muzsikuskokat kétségbe ejti. Ez az érzésem fogalmat adott arról az élvezetről, melyet a tudósok, már akik ezt a nevet megérdemlik, a tudományból meríthetnek. Az igazi tudomány ugyanis nem az, amit közönségesen e fogalom alatt értenek, nem az ismeretek egy kis köre, amelyet szigorúan el kell határolni a művészettől. Nem! A tudomány, az olyan ember szemével nézve, mint Chopin, maga a művészet. A művészet viszont nem az, aminek a közönséges emberek hiszik, nem amolyan ihlet-féle, mely valahonnan jön, valami ködbe eloszlik, és csak a dolgok festői különbségeit ábrázolja. A művészet az értelem maga, amelyet a zseni megszépít, de amely előre meghatározott úton halad, és amelyet magasabb törvényszerűségek szabályoznak. Ez emlékeztet a Mozart és Beethoven közötti különbségre. Abban, amiben Beethoven homályos, és nem tesz egységes benyomást, nem holmi zabolátlan eredetiség nyilatkozik meg, amit javára lehetne betudni. Ez onnan van, hogy ő örökké érvényes elveknek egyszerűen hátat fordít. Mozart ellenben soha. Nála minden hangnak megvan a maga útja, amely a többivel összhangban dallamot hoz létre, és ezt tökéletesen végigviszi.

*

Azt hiszem, a legutóbbi év tapasztalatai alapján meg lehet állapítani, hogy minden haladás nem holmi újabb haladás felé, hanem végül is a haladás tagadásához és a kiindulóponthoz való visszatéréshez vezet. Az emberiség története is például szolgálhat erre. A mi generációnk és a bennünket megelőző generáció vak bizakodása az emberiség egy új korszakának eljövételében, amely az ember sorsának Isten tudja, milyen teljes megváltozását fogja meghozni, amelynek azonban, hogy ezt a változást meghozhassa, szerintem előbb az emberi természetet magát kellene átformálnia, ez a furcsa bizakodás, amelyet az előttünk járt századok történetében semmi sem igazol, bizonyára az egyetlen záloga marad a jövő sikerének, az emberi társadalom oly hön óhajtott átalakulásának. Nem világos-e, hogy a haladás, vagyis a dolgok előrehaladó fejlődése jó és rossz irányban, a társadalmat e pillanatban a meredek szélére sodorta, amelybe bele is zuhanhat, hogy egy tökéletes barbárságnak adja át helyét? És vajon az oka, az egyetlen oka ennek nem abban a földön mindent uraló törvényben, nem a változás szükségességében rejlik-e, akármilyen is ez a változás? Minden megváltozik... Nil eodem statu permanent. Erre már az antik kor bölcsessége is rájött, anélkül, hogy ennyit kísérletezett volna, és nyilván nekünk is el kell fogadnunk ezt, és be kell érünk ennyivel. Ami nálunk már a pusztulás útjára került, az majd kétségtelenül meg fog újulni, vagy másutt fogja még hosszabb-rövidebb ideig fenntartani magát.

*

„A vad szenvedélyek kifejezése” – mondja Mozart – „sohasem mehet el odáig, hogy utálatot váltson ki. Még a leghátborzongatóbb helyzetekben sem szabad a zenének a fület sértenie, akkor is meg kell maradnia – zenének.”

Egy erkölcsstan vázlata

Mi az erkölcsstan? Szabályok gyűjteménye? Merő konvenció? Ellentmondásos élethelyzetek ravasz megoldásának technikája? Lehet-e egy elvi alapon álló, logikus, szilárd, mégis az élet sokféleségét számításba vevő morális értékrendszert felvázolni?

A Gondolkodó füzetek három számában szeretném bemutatni Aquinói Szent Tamás erkölcsstanának vázlatát. Valóban vázlatát. Ám azt hiszem, ha csak a témáit, tartalomjegyzéket futjuk is át, látjuk, mit jelent egy átfogó és logikus elméletben megtárgyalni azt, ami pedig gyakorlat a javából.

Aquinói Tamás a Summa Theologica II. részében tárgyalja az ember világát, benne elhelyezve az erkölcsstant. A tematika olyan bő, hogy a kötetet ketté kellett osztania. (Az első így idézik: II-I Prima Secundae Partis, vagyis a második rész első fele, a másodikat persze II-II Secunda Secundae Partis.) A nagy tematikus egységeket „kérdésnek” nevezi Tamás, s többnyire nem is címszerűen adja meg, hanem kérdés gyanánt (ezt mi most nem fogjuk követni). Minden kérdéskört tovább artikulál kis fejezetekbe, kérdéskörönként 6-8 egységbe. A kérdéskörök fejezet-címe: quaestio (qu.), azon belül a kis fejezetekre az articulus (a.) megjelenést és számozást használjuk.

A felépítést úgy mutatjuk be, hogy röviden és érthetően megjelöljük a quaestiók tárgyát. Az articulusok felsorolására persze nincs helyünk, így is 114 + 189 kérdést kell felsorolnunk. Mégis, hogy lássuk, mit foglal magában egy kérdéskör, ismertetésünk végén példát hozunk az articulus-ra osztáshoz is.

Tamás a két kötetet nem nevezi erkölcsstannak. A teljes teológiába, annak summájába illeszkedik szervesen e téma tárgyalása. Amikor a teremtest tárgyalta, áttér az ember leírására (antropológia; az I. rész vége), s ez folytatódik logikusan az ember cselekedeteinek elemzésével, vagyis az erkölcsstannal. Először az emberi élet céljáról kell beszélnünk, és arról, ami szükséges, hogy az ember eljusson céljához, attól el ne térjen (I-II.). Ezt követi az erények és bűnök részletes tárgyalása (II-II.). E füzetben a I-II. tartalmát listázzuk; a következőben a II-II. részét.

1. Az ember végső céljáról általában. – 2. Miben áll az ember boldogsága? – 3. Mit jelent „boldogság”? – 4. Mi szükséges a boldogsághoz? – 5. A boldogság elérése.

6. Az akaratlagos és akaratlan cselekedetről. – 7. Az emberi cselekedet külső körülményei (ki, mit, hol, kivel, miért, mi módon, mikor?) – 8. Az akarat tárgyai. – 9. Az akarat indítómotívumai. – 10. Hogyan mozdul meg az akarat? – 11. Az élvezésről, mint az akarat aktusáról. – 12. A szándékról. – 13. Választás a cél eléréséhez szükséges dolgok között. – 14. A töprengés, mely megelőzi a választást. – 15. A beleegyezés, mint az akarat cselekménye. – 16. A cél eléréséhez szükséges dolgok használatáról. – 17. Az akarat által parancsolt tettekről.

18. Az emberi tettek jó vagy gonosz voltáról általánosságban. – 19. A jóságról és gonoszságról, mint az akarat belső működéséről. – 20. A jóságról és gonoszságról, mint a külső emberi cselekedetekről. – 21. Mi következik a jóság és gonoszság fogalmából az emberi tevékenységre nézve.

22. A lélek szenvedélyeinek alanya.¹ – 23. Miben különböznek egymástól a szenvedélyek? – 24. A jó és a rossz a lélek szenvedélyeiben. – 25. A szenvedélyek egymáshoz való viszonya. – 26. A lélek szenvedélyeiről egyenként, s először az érzelmi szeretetről (amor). – 27. Az érzelmi szeretet oka. – 28. Az érzelmi szeretet hatásai. – 29. A gyűlölet. – 30. A vágyakozás. – 31. A gyönyörködésről általában. – 32. A gyönyörködés okai. – 33. A gyönyörködés hatásai. – 34. Jó és rossz a gyönyörködésben. – 35. A fájdalomról és szomorúságról általában. – 36. A fájdalom és szomorúság okai. – 37. A fájdalom és szomorúság hatásai. – 38. A fájdalom és szomorúság enyhítése. – 39. Mi a jó a fájdalomban és szomorúságban? – 40. A felindulás szenvedélyéről, elsősorban a reménykedésről és kétségbeesésről. – 41. A félelemről általában. – 42. A félelem tárgya. – 43. A félelem oka. – 44. A félelem hatásai. – 45. A mérészség. – 46. A haragról általában. – 47. A harag okáról és orvos-

---

¹ Itt és a továbbiakban valami „alanya” az ember lelkének azon része, mely elsősorban érintett az adott dologban. Vagyis esetünkben: hol van az emberben a szenvedélyek székhelye?

lásáról. – 48. A harag következményei. – 49. A készségekről (*habitus*)² általában, s azok lényegéről.

50. A készségek alanya. – 51. Miből keletkeznek a készségek? – 52. A készségek növekedése. – 53. A készségek megromlása és apadása. – 54. A készségek felosztása. – 55. Az erények mivoltáról. – 56. Az erények alanya. – 57. Az értelmi erények felosztása. – 58. A morális és intellektuális erények megkülönböztetése. – 59. A morális erények viszonya a szenvedélyekhez. – 60. A morális erények megkülönböztetése egymástól. – 61. A sarkalatos erényekről (általában).³ – 62. A teológiai erényekről (általában). – 63. Az erények okozója. – 64. Az erények: két szélsőség között. – 65. Az erények összekapcsolódása. – 66. Van-e rangkülönbség az erények között? – 67. Megmaradnak-e az erények a jelen élet után? – 68. Az isteni ajándékok. – 69. A nyolc boldogság. – 70. A Szentlélek gyümölcsei.

71. A vétkekről és bűnökről általában. – 72. A bűnök megkülönböztetése. – 73. A bűnök, egymással összehasonlítva. – 74. A bűnök alanya. – 75. A bűn okáról általában. – 76. A bűn okairól egyenként. – 77. Az érzékelő ember törekvései mint bűnokok. – 78. A gonoszság, mint bűnök. – 79. Az emberen kívül lévő bűnokok. – 80. A Sátán, mint bűnök. – 81. A áteredő bűn, mint bűnök. – 82. Az áteredő bűn mivolta. – 83. Az áteredő bűn alanya (hol van székhelye az emberben?). – 84. Mennyiben oka egyik bűn a másiknak? – 85. A bűn hatásai. – 86. A bűnfolt. – 87. A bűnösség. – 88. A bocsánatos és halálos bűn. – 89. A bocsánatos bűnről általában.

90. A törvényekről. – 91. A törvények különmeműsége. – 92. A törvény hatálya. – 93. Az örök (isteni) törvény. – 94. A természeti törvény. – 95. Az emberi törvény. – 96. Az emberi törvény hatálya. – 97. A törvény megváltozása. – 98. Az ószövetségi törvény. – 99. Az ószövetségi törvény parancsolatai. – 100. Az ószövetségi törvény morális parancsolatai. – 101. Az ószövetség rituális törvényeiről általában. – 102. Az ószövetség rituális törvényeinek forrása. – 103. Az ószövetségi rituális tör-

---

² A *habitus* a későbbiekben ismételtelen szereplő fogalom, Tamásnál egy marandó felkészültség valaminek megtételére.

³ A 61-62. fejezet kifejtése lesz a II-II. tartalma.

vények érvényessége ideje. – 104. A bíraskodási törvények. – 105. A bíraskodási törvények fogalmából következő parancsolatok. – 106. Az evangéliumi, vagyis újszövetségi törvényről általában. – 107. Az új törvény viszonya az ó törvényhez. – 108. Arról, ami az új törvényben foglaltatik.

109. Az emberi cselekedeteknek külső forrásáról, tudniillik az Isten kegyelméről. – 110. Az isteni kegyelem mivolta. – 111. Az isteni kegyelem fogalmának felosztása. – 112. A kegyelem okáról. – 113. A kegyelem hatásairól. – 114. Az érdemről, mint az emberrel együttműködő kegyelem hatásáról.

*

Ahhoz, hogy lássuk, milyen tartalmat bontakoztatnak ki az egyes témakörök, vegyük például két quaestio articulusait.

Az 5. questio így oszlik kis fejezetekre: 1. Elérheti-e az ember a boldogságot? 2. Lehet-e egyik ember boldogabb a másiknál? 3. Lehet-e valaki boldog a jelen életben? 4. Lehet-e a már birtokolt boldogságot elveszteni? 5. Képes-e az ember természeti erőivel elérni a boldogságot? 6. Elérheti-e az ember a boldogságot valami felsőbb teremtmény működése révén? 7. Szükséges-e valami jót cselekedni ahhoz, hogy az ember a boldogságot az Istentől elnyerje? 8. Vajon kívánczik-e az ember a boldogságra?

A 6. questio articulusai: 1. Mi az akarat szerepe az emberi cselekedetekben? 2. Van-e akarat az esztelen állatokban? 3. Működhet-e az akarat, amikor nem cselekszünk? 4. Vajon beszélhetünk-e akaratról ott, ahol kényszert alkalmaznak? 5. Vajon a kényszer akarattalan cselekedetet okoz-e? 6. Vajon a félelem akaratlan cselekedetet eredményez-e? 7. Vajon a kívánság akaratlan cselekedetet eredményez-e? 8. Vajon a tudatlanság akarattan cselekedetet eredményez-e?

Néha nem látjuk az élesen feltett, de magától értetődő választ sugalló kérdések értelmét. Ezek azonban valójában a téma mélyére hatoló gondolatmenetek tömör összefoglalásai. Például az utolsó articulus azt a kérdést járja körül nagy gondossággal, hogy mennyiben vádolható az, aki tudatlanságból vét az erkölcsi törvény ellen? És mennyiben tehet tudatlanságáról? Tehát az articulusban egy igen árnyalt képet kapunk arról, hogyan viszonylik tudásunk a felelősségünkhöz.

Jegyzetek a liturgiáról

61. Az Egyetemes Könyörgések

Az ősegyházban bevett imádság-műfaj volt a litánia, keleti nevén ekténia. A keleti egyházban a miseliturgia több pontján is használják, a római liturgia miseliturgiában csak, Nagypénteken alkalmazta egy speciális formában. A mise rendjébe a II. vatikáni zsinat után vezették be, s mivel az első századokban kiváltképpen kapcsolódott a katekumenek elbocsátásához (felajánlás előtt), e helyre írta elő a Novus Ordo is.

Az eredeti szövegek egyszerűségükben is szépek. A diakonus megjelöli, kikért fohászkodunk, a közösség refrénnel (általában Kyrie eleison, vagy latin megfelelője: Domine, miserere) kapcsolódik be. A nagypénteki egyetemes könyörgések különlegessége, hogy a szándékot is a pap recitálja, a közösség letérdelve imádkozik a megjelölt célért, majd a pap collectát mond, melynek végén a hívek csak amen-t mondanak.

A mai misében elég furcsa jellege lett a régi könyörgésfajtának. Szabad teret adtak az egyéni megfogalmazásoknak, a szövegeket ellepték az aktualizálások (néha egészen furcsa szándék-megjelölések). Gyakran inkább oktató szövegeket hallunk, mintsem az Egyházért és az emberiségért való fohászkodást. Sokan úgy gondolták, hogy a „hívők imája” megjelölésnek az felel meg, ha különféle korú, nemű, foglalkozású civilek sorakoznak, és egymást félretolva olvassák a kezükbe adott fohászokat. Mindez ellentétes a liturgia szellemével és hagyományával.

Az egyetemes könyörgések méltó elrendezése a következő lehetne: a pap a szentély közepén állva, az oltár illetve oltárkereszt felé fordulva (tehát a néppel egy irányba) recitálja az Istent megszólító bevezetést. Az egyes fohászokat egy diakonus vagy lektor éneкли megfelelő helyről, például a padsorok között az oltár irányában felállított pulpistustól. A lezárást a pap ismét „Isten felé fordulva” recitálja. (Az egész könyörgés recitált, a nép válasza az Éneklő Egyház 409. invokációja.)

A szöveget illetően azt hiszem, vissza kellene térnünk az ősegyházban szokásos tartalomhoz és stílushoz (vö. a „Mindenszentek” litániájának harmadik szakaszával!), elég is lenne 6-8 formula. Itt nem a változatosság a fontos, vagy hogy „tanulságos legyen” szöveg, hanem hogy az Egyház állhatatosan kérje az Úr áldását magára és az egész népre.

Példaképpen ide másolok néhány régi formulát, az első és másodikat a milánói („ambrozián”) rítusból veszem, ahol a nagyböjti vasárnapokon éneklük, de nem a felajánlás, hanem a collecta előtt. A harmadikat a bizánci rítusból idézem, a magyarországi görögkatolikus misegyakorlat szerint.

1. „Az isteni békesség és bűnbocsánat forrásához esedezve, teljes szívvel, teljes elmével kérünk Téged. R) Uram, irgalmazz. A te szent, katolikus egyházadért, mely itt és világszerte elterjedt, kérünk Téged. R) N. Pápánkért, N. püspökünkért, az egész papságért és az Egyház szolgálatában állókért kérünk Téged. R) Az egyházak békéjéért, a pogányok meghívásáért és a népek nyugalmaért kérünk Téged. R) Ezen országért, városért és minden benne lakóért kérünk Téged. R) A levegő kedvező hőmérsékletéért, a föld termékenységeért kérünk Téged. R) Az özvegyekért, árvákért, rabokért, úton lévőkért és a különféle gyengeségek közt élőkért kérünk téged. R) Mindazokért, akik szent Egyházadban az irgalmasság gyümölcseit bőségesen osztogatják, kérünk téged. R) Hallgass meg, Isten, minden könyörgésünkben és esedezésünkben. R)

2. Mondjuk mindnyájan: Kyrie eleison. R) Kyrie eleison. Urunk, atyánk mindenható Istene, tekints le ránk mennyei szent trónusodról. R) Szent és katolikus egyházadért, hogy azt megőrizni méltóztassál. R) N. Pápánkért, N. püspökünkért, az egész papságért és népért. R) Ezen országért és városért és minden benne lakóért. R) A levegő kedvező hőmérsékletéért és a föld termékenységeért. R) Urunk, ki Izraelt megszabadítottad erős kézzel és kinyújtott karral. R) Kelj fel, Uram, segíts minket, és szabadíts meg minket a te szent nevedért. R)

3. Az egész világ békességéért, Isten szent egyházainak jólétéért és mindnyájunk egyesítéséért könyörögjünk az Úrhoz. R) Uram, irgalmazz. Ezen szent hajlékért s mindazokért, kik ide hittel, buzgósággal és isteni félelemmel járnak. R) Istenszerető N. püspökünkért, a tisztas áldozópapságért, a Krisztus szerinti segédlőpapságért, az egész egyházi rendért és a népért. R) Ezen városért, minden városért, községért és vidékéért, s az azokban lakó hívekért. R)

Jegyzetek a liturgiáról

62. Térrendezés Gödöllőn

A zsinat utáni templomtér átrendezéseknek két iránya volt. Vagy modernizálásokkal próbálkoztak, néha egészen hóbortos ötletek és ízlésficamok megvalósításával. Másutt az Egyház hagyományainak jobb érvényesítéséért és a teljes értelemben vett liturgia szolgálatában módosítottak az elrendezésen. Az utóbbinak igen kiváló példáját volt módom látni a közelmúltban a gödöllői premontrei templomban.

A kiindulópont az, hogy a régi templomhagyomány és a mai liturgikus igények szerint a liturgia nincs a szentélybe bezsúfolva, hanem mintegy „átfolyik” a hajóba. A szentély marad a legszakrálisabb tér, az oltár, az áldozat tere. Egyéb szertartások vagy szertartási elemek, az ige-liturgia, a zsoltosma, processziók céljára régen fenntartották a hajó közepét, vagy legalábbis annak egy részét. Ennek előzménye a zsidó béma, s ugyanebből az igényből keletkezett a keletiek „szent félszigete”, a solea, továbbá a nyugati egyházban a szentély előtti kórustér is.

A premontreiek gödöllői temploma közepes méretű, kereszthajós elrendezésű. A szentély helye természetesen a kereszt rövid szára. A szentélyből azonban kivitték a stallumokat a kereszthajó középső részébe, és a stallumok mögött mindkét oldalon az összes székeket befelé fordították. A baloldali utolsó stallumhoz támasztották a harmóniumot, de a végleges bebútorozásnál az első stallumba lesz beépítve a kis ötregiszteres orgona. A két stallum közötti folyosó végén, tehát az oltártól legtávolabb áll egy pulpitus, olvasóállvány, melytől a zsoltosma bizonyos részeit olvassák, éneklük, a misében pedig az olvasmányokat, az egyetemes könyörgések invokációit recitálják.

Amint a stallumok kikerültek a szentélyből, az tágasabb lett. A kiemelt helyzetű oltár körül van elég hely az asszisztenciának, a pap mozgásának, az evangéliumi ambónak, a kredencia-asztalkának, a tabernákulumnak, s az oltártól jobbra a fal mentén elhelyezett papi székeknek. Az apszisból színes ablakon árad be a fény, s ha a szentélyben helyet kap a nagy kereszt is, megvalósítható az, amit új pápánk több korábbi megnyilatkozásában felvázolt: a pap nem a „népnek” misézik, hanem a nép és a pap egyaránt az Úrra tekintve ünneplik a szent liturgiát.

12. füzet: Aquinói Tamás a békéről: (2) Vajon mindenki kívánja-e a békét? Vajon a béke a szeretet sajátos kihatása-e? – Mi a tudomány? Ki a tudós? (I) – Jegyzetek a liturgiáról: 23. Halottak napja. 24. Mondatrend – a mondat rendje.

13. füzet: Mi a tudomány? Ki a tudós (II). – Versmondás – A művészek és az Egyház – Jegyzetek a liturgiáról: 25. „Istentisztelet modern szabad asszonyoknak”. 26. A sivatagi atyák üzenete a mához.

14. füzet: Olvasóim leveleiből – Jegyzetek a liturgiáról: 27. Legrégibb (és legszebb) karácsonyi énekünk. 28. Mit tegyünk azzal, ami „elavult”?

15. füzet: Európa és a kereszténység – Városok szerkezete és történelme – Olvasói levelek (folytatás) – Jegyzetek a liturgiáról: 29. Krisztus, a Király. 30. Egy kalkuláció az egyházzenéről.

16. füzet: A „Társadalomtan”-ról, I. – Jegyzetek a liturgiáról: 31. Mysticum jejunium – I. 32. Az ismétlődés funkciója a felolvasott liturgikus szövegben. – Pro informatione.

17. füzet: A „Társadalomtan”-ról, II. – Jegyzetek a liturgiáról: 33. A hirdetőbála. 34. Mysticum jejunium II.

18. füzet: „Audiatur et altera pars”. – Aquinói Szent Tamás az óvatosságról. – Szövegértés, nyelvtanulás. – Jegyzetek a liturgiáról: 35. A communio. 36. Ecclesia toto orbe diffusa.

19. füzet: A karmester dolga. – Valami a gyermeknevelésről. – Jegyzetek a liturgiáról: 37. Az 1. zsoltár – húsvétkor. 38. Mi a „kántorböjt”?

20. füzet: A giccs. – Egyház és társadalom. – A magyar egyházi stíl. – Egy interjúból. Jegyzetek a liturgiáról: 39. A liturgia „igazsága”. – 40. Egy olvasmány fordítása.

21. füzet: A „haldokló” népzene. – Naplójegyzetek (1). – Jegyzetek a liturgiáról: 41. Könyörgések „super oblata”. – 42. Egy furcsa kísérlet.

22. füzet: A tekintélyről és tekintélytiszteletről. – Egy kimaradt alfejezet. – A töredékkutatásról. – Naplójegyzetek (2). – Jegyzetek a liturgiáról: 43. Könyörgések „super oblata”: A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése Ádvent I. vasárnapjára – 44. Elsőáldozás Zsámbékon.

23. füzet: Kodály és Bartók: Párhuzamos életrajz (1). – Szintagmák és nyelvi struktúra. – Egy tudományos konferencia. – Jegyzetek a liturgiáról: 45. Könyörgések „super oblata”: Karácsony. – 46. „Régi” és „új” liturgia.

24. füzet: Kodály és Bartók – párhuzamos életrajz (2). – Aquinói Szt. Tamás: Vajon szükség volt-e az emberi nem helyreállításához Isten Igéjének megtestesülésére? – Jegyzetek a liturgiáról: 47. Mindenszentekre. 48. Könyörgések „super oblata”: Karácsony utáni vasárnap.

25. füzet: További nyelvtani játékok. – A politikai celibátus. – Egy jótanács: Gyanakodj a „költőiségre!” – Jegyzetek a liturgiáról: 49. Miről szólnak az offertórium-énekek (1). 50. Könyörgések „super oblata”: a Sacramentarium Gregorianum könyörgése nagyböjt II. vasárnapján.

26. füzet: Bach-életrajz. – Becket Tamás vértanúsága. – Jegyzetek a liturgiáról: 51. Miről szólnak az offertórium-énekek (2). 52. Könyörgések „super oblata”: a Sacramentarium Gregorianum könyörgése a pünkösd utáni II. vasárnapon.

27. füzet: Egy ökuménikus népénekgyűjtemény esélyei. – Jegyzetek a liturgiáról: 53. Stilizálás – klasszikum. 54. A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése a húsvét utáni II. vasárnapon.

28. füzet: Alárendelt melklékmondatok. – Új Egyházzenei Füzetek. – A Cidet olvasva. – Húsvéti ének, jó énekeseknek. – Jegyzetek a liturgiáról: 55. „... et salutare tuum da nobis”. – 56. A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése a húsvét utáni III. vasárnapon.

29. füzet: A haszontalan tudományok. – Jegyzetek a liturgiáról: 57. A szószék. – 58. A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése a pünkösd utáni IX. vasárnapon.

30. füzet: A körmondat. – Érzés és érzet a művészetben.. – Az újdonság varázsa. – A vallás iránti tisztelet. – A Szentháromság — „nekünk”? – Év végi búcsú. – Jegyzetek a liturgiáról: 59. A Sacramentarium Gregorianum felajánlási könyörgése a pünkösd utáni XV. vasárnapon. – 60. Mária „elszenderülésének” ünnepe.

A „GONDOLKODÓ” füzetek: egyszemélyes, ingyenes folyóirat. Azokhoz szól, akik a katolikus dogmához hűséggel, ugyanakkor előítéletek nélkül eszmélkednek az egyház és világ, hitélet és kultúra, liturgia és társadalmi élet dolgairól. A füzetek függelékében kapnak helyet az Új Emberben éveken át fenntartott, 2002-ben megszűnt „Jegyzetek a liturgiáról” rovat tovább folytatott darabjai. A fórum egy értelmiségi személyes nézeteinek ad hangot. Szeretné azt a nyugodt, tárgyyszerű, elemző, ugyanakkor szükség szerint kritikai hangot megütni, mely nemcsak a gondolkodó értelmiség hagyományainak megfelelő, hanem a katolikus egyház szellemi életében is évszázadokon át normálisnak számított. – Évente 10 szám megjelenését tervezem (a tanév folyamán havonként egyet). A számonként két liturgikus jegyzet az Új Ember rovat hajdani kéthetes megjelenési ciklusának felel meg. A füzetet saját költségemen nyomtatom és ingyenesen bocsátom rendelkezésre. Köszönettel veszem, ha valaki önkéntesen és tetszés szerinti mértékben hozzá akar járulni a költségekhez. A füzet postázásának egyetlen feltétele az, hogy az érdeklődő egy levélben kérje a füzet megküldését, s évente adjon fel tíz darab, önmagának megcímzett, felbélyegzett közepes vagy nagy alakú borítékot a következő címre: Dobszay László, 1024 Budapest, Keleti Károly u. 11/A. II. 9.
